

GAUDÍ CONTRA DOMÈNECH I MONTANER

Si la Casa de los Botines no mostra cap assentament diferencial ni cap esquerda, probablement és perquè Gaudí aixecà els fonaments progressivament, atent a qualsevol desplaçament, i els reequilibrà cada cop que alguna de les pesants sabates de pedra s'enfonsava un

Fig. 5. El paraboloid hiperbòlic és una superfície usada per primer cop a la història a la Casa de los Botines per construir una teulada suaument contínua malgrat que el perímetre de la planta és trapezoidal.

sol mil·límetre sobre el fang. No hi ha cap altra explicació possible, però, malauradament, no quedarà cap testimoni que ho confirmi ni ho desmenteixi.

Envoltat per la polèmica, Gaudí tanca una dècada prodigiosa amb 41 anys. És l'arquitecte de moda a Catalunya i el seu nom ressona més enllà de les fronteres. Malgrat que refusa fer-se fotografies i sortir a les pàgines dels diaris, és un personatge peculiar conegut i reconegut pels barcelonins. Els burgesos el continuen convidant a les sumptuoses recepcions que celebren. Els bisbes i els abats de la cúria catalana han decidit oblidar els rumors que deien que llegia Marx a les nits. Una pila d'encàrrecs pagats generosament li han permès reunir un bon equip de col·laboradors que han après ha conviure amb els atacs de còlera de l'arquitecte. Gaudí afirma d'ell mateix:

—Quan una cosa està en el camí de la perfecció, s'ha d'esprémer fins que estigui bé del tot. És per això que jo he cansat molta gent.

Admet que espren els col·laboradors fins a l'extenuació en el combat per assolir l'excel·lència. Però l'opinió dels qui acaben amb els nervis triturats difereix substancialment. No són pocs els que subscriuen la sentència que «amb Gaudí només és possible estar-hi d'acord o matar-lo». Hi ha arquitectes competents que analitzen amb viu interès cada pas que fa, però rebutgen educadament qualsevol oferta de feina provinent d'ell. Saben que quedarien anul·lats professionalment i reduïts a una eina de carn i ossos.

Com és d'esperar, no només el personatge, sinó també l'estètica que proposa, encén un intens debat dins els sectors benpensants de la societat de finals del segle XIX. L'exuberant decoració modernista provoca irritants urticàries entre *la gent de seny* que reivindiquen un art *com cal*. Són burgesos d'ordre, d'idees sensates i clares. Fa mitja vida que alaben maquinalement «l'austeritat» i la «puresa» del romànic quan surten de missa de dotze, encara que després resin emocionats davant de recarregats retaules barrocs. Per a ells, l'estètica gaudiniana és un pastitx de coloraines i formes extravagants, un caprici

de mal gust, un exabrupte artístic pagat per quatre milionaris amb ganes fer-se notar i que l'oblit sepultarà en un parenostre.

La didàctica de Gaudí sobre l'ús tan atrevit del color és tímida i gens hàbil. De res serveix que expliqui que la nuesa de la «pedra viva» del romànic és una falsedat causada per l'acció del temps, que n'ha esborrat la riquíssima decoració original.

—Els grecs no van dubtar a pintar els temples —replica sovint. Després afegeix que Déu també ha pintat la natura amb colors vius, insinuant que les decoracions que proposa segueixen directament les directrius de l'Altíssim.

I això no és tot. A més dels afectats per les legítimes irritacions epidèrmiques que provoca una estètica esotèrica, també surten del cau els envejosos de l'estrella emergent. Al nostre país no es perdona l'èxit i se salta amb naturalitat a l'atac personal. Els enemics de Gaudí es rabegen acusant-lo de ser un individu extravagant, un entabador folklòric que es creu el millor arquitecte de la història, però que només és expert a fer malgastar als clients unes quantitats obscenes de duros.

Ni tan sols Domènech i Montaner escapa a la baixa pulsíó. Fins allà on sabem, Domènech té tírria a Gaudí. Es coneixen des que deambulaven com a alumnes a les aules de la universitat, però s'ignoren l'un a l'altre. En més d'una ocasió, Domènech deixa com un drap brut la reputació del col·lega —així com també diu fàstics de Cerdà i de la quadrícula urbanística de l'Eixample. Domènech també és l'altaveu, l'autoritat inqüestionable, que propaga als quatre vents els pecats anticlericals de joventut de Gaudí, amb ànims de desprestigiar-lo.

Les cròniques de l'època recullen una anècdota que sense voler-ho és una autèntica revelació de la discrepància essencial entre els dos arquitectes. Un dia, Domènech i Montaner li etziba:

—Deu ser molt pesat fer de geni tot el dia!

Estirabot al qual Gaudí contraataca amb agilitat de mestre d'esgrima:

—Sí que ho és, perquè sents les esgarrapades de l'enveja dels companys.

El geni de Gaudí acusa el geni de Domènech i Montaner de tenir-li enveja! No sabem quan té lloc la disputa. El diàleg entre les dues bèsties del Modernisme és la història del que no va ser, del que mai no ens perdonarem que no passés. De la relació només ens queden tènues petjades que s'han de rastrejar amb lupa. Sempre lamentarem haver-nos perdut el grandios espectacle d'una confrontació constructiva entre els dos monstres del moviment.

Quan Domènech l'acusa de voler ser «un geni tot el dia», està ben lluny de llançar un dard cec enmig d'un fangós combat d'egos. És una afirmació clarivident que apunta directament a la jugular, a la diferència nuclear entre les dues personalitats. Domènech és un arquitecte pràctic, racional, professional. No fa experiments amb les necessitats dels clients. En canvi, davant d'un repte impossible, Domènech és capaç de trobar solucions inusitades que ningú no ha sabut olorar abans. És el cas de l'Hotel Internacional, quan, per posar ràpidament els fonaments de l'edifici sobre un fràgil banc de sorra de la platja de Barcelona, se li acudeix estendre unes voltes catalanes invertides, revertint la funció estructural d'una tècnica mil·lenària heretada dels romans.

Gaudí, en canvi, és més un artista que un arquitecte, un esperit posseït per la passió de fer realitat les formes i les solucions que li bullen constantment al cap. Quan afronta una obra, ho fa com un creador egoista que busca desplegar tota la seva capacitat generadora d'idees, encara que això li costi barallar-se amb mig món i deteriorar perillosament les relacions amb el client.

No admet cap racionalització. Seria com exigir a Picasso que justificués per què pinta un quadre seguint l'estil cubista en comptes del figuratiu.

LA VISITA MÉS AMARGA

Malgrat el refulgent èxit professional, es pot intuir un revers tenebrós en l'existència de Gaudí. Cada diumenge, el consagrat arquitecte continua pelegrinant religiosament a Mataró, a Cal Panxut, per gaudir de les vetllades organitzades per la bella Pepeta. Està obsessióonat per Moreu i no pot treure's del cap la seva voluptuosa cabellera d'or. Fa anys que espera infructuosament la notícia que no arriba mai: la nul·litat matrimonial de Moreu. Cal actuar amb precaució. A Gaudí no li interessa escandalitzar l'únic client immortal que té practicant l'adulteri amb una dona casada a ulls del Senyor.

De dilluns a dissabte viu entregat a la feina i a l'austeritat. Ho porta escrit als gens familiars. Gaudí cada cop és més Gaudí. Ha abandonat les tertúlies intel·lectuals, les passejades a cavall i els restaurants cars. Ha tancat el despatx professional. S'ha arranjat un senzill estudi al soterrani de la Sagrada Família per estalviar-se els desplaçaments. Allà treballa de sol a sol. Quan cau la nit, els rodamons el veuen sortint tot sol del Temple i caminant pels descampats del voltant. Voreja la zona de barraques i fa una llarga passejada fins a arribar a l'Eixample civilitzat. Allà, en un pis propi d'una família de classe mitjana, passa els vespres tenint cura d'un pare ancià i educant una neboda amb moltes dificultats per aprendre. Abans d'anar-se'n a dormir, troba una estona per llegir sobre qualsevol tema que li interessi.

No costa imaginar-se la tortura eròtica que sofreix un esperit hipersensible com el de Gaudí pensant en Moreu durant les nits d'insomni. Ha superat de llarg la trentena i, en paraules del poeta Vinyoli, encara no ha palpat «el cos de préssec de cap dona». Cada set dies seu al costat de la divina Moreu. Com un adolescent, contempla de cua d'ull els seus cabells de fil d'or, li mira els dits de pianista i olora el perfum que li agrada portar sense poder acostar-s'hi ni un sol mil·límetre. Ha de ser una delícia infinita i a la vegada un suplici infernal per a una ànima d'artista.

Fins que un bon dia arriba l'anhelada notícia. La nova circula per Mataró com una reguera de pólvora. Gaudí intueix el final del viacrucis. L'infern eròtic es consumarà gloriosament i tindrà l'opunitat de fundar una família, en què l'òrfena Rosa trobarà una segona mare. El tribunal eclesiàstic de l'arquebisbat de Barcelona ha concedit finalment la nul·litat matrimonial a Josefa Moreu. Moreu és una dona lliure. A ulls de Déu, és una senyora soltera que no ha estat mai casada i pot maridar-se un altre cop per primera vegada. Quan Gaudí se n'assabenta, actua amb nerviosisme. Se sent insegur de tocar un tema tan espinós directament amb una dona i busca l'auxili de Salvador Pagès, l'amic que els presentà.

Pagès accepta exercir d'intermediari i parla amb la idealitzada Pepeta. No sabem quin missatge li transmet. No sabem quina és la resposta ni què acorden comunicar a l'arquitecte estrofolari de Reus. Només sabem que Moreu és una dona cobejada per mig Maresme i que la llista d'homes madurs que fan cua a la porta de Cal Panxut és llarga.

Els testimonis recullen el funest desenllaç. El diumenge següent, Gaudí arriba a Mataró abillat amb un vestit gris elegantíssim i entra triomfalment a Cal Panxut. Es comporta com sempre mentre calcula el moment adequat per forçar un apart amb l'amfitriona i atacar la qüestió. En algun moment, mentre Gaudí calibra l'instant precís d'acostar-se a la bellíssima Moreu, contempla un cop més els seus estilitzats dits de pianista. Com diria el poeta J. V. Foix, a Cal Panxut «hi ha novetat». Porta un anell que no havia vist mai. I el du precisament al dit anular. El missatge és clar.

Comedia finita est. No hi ha res a fer. Salvador Pagès no havia trobat el valor per dir-li la veritat i ha preferit que es topés amb la cruenta realitat, just el diumenge que volia declarar-se. Els anys de picar pedra han estat una estupidesa immensa, una facècia llarga, llastimosament inacabable. Ha estat esperant en silenci que Moreu obtingués la nul·litat matrimonial, quan era evident que feia temps

que el substitut estava escollit. Qui sap si ja havia tastat alguns amants entre setmana i els rebia secretament a casa, mentre ell dòcilment esperava el diumenge següent enclaustrat al taller de la Sagrada Família. Moreu només necessitava la carta del bisbat per posar-se l'anell de compromís sense ser acusada d'adúltera pels veïns.

La punyalada obre a l'ànima de Gaudí una ferida que no es tancarà mai. No costa imaginar un Gaudí desmuntat per dins, arribant al pis on cuida el pare i la neboda, completament desfet i amb la sensació d'haver estat traït pels amics. Pren una determinació dràstica. S'han acabat per sempre les amicals vetllades dels diumenges. No tan sols decideix no tornar a casa dels Moreu, sinó que trenca amb la cooperativa i mai més no posarà els peus a Mataró. Tampoc no tornarà a col·laborar amb cap organització obrera i es dedicarà exclusivament als clients rics o als purpurats.

La història no s'acaba aquí. Per una crueltat del destí, Gaudí i una Moreu ja casada seran, durant un temps, veïns al carrer de la Diputació. Ella ha muntat una botiga de barrets i surt al carrer cada matí per dirigir el negoci. Els veïns sovint dirigeixen les mirades al balcó de l'arquitecte. Diuen que l'espia a través del celobert, amagat rere els vidres. Gaudí espera pacientment que Moreu s'arregli i surti de casa. Llavors, ell també baixa al carrer i la segueix sigil·losament per la quadrícula de l'Eixample sense que ella se n'adoni, fins que desapareix rere la porta de la botiga.

El desengany amb Moreu és només el capítol més penós dins el drama de les frustracions amoroses de Gaudí. Ell mateix explicarà a Maragall que de jove havia estat enamorat d'una francesa que estava de passada a Catalunya, i que li «semblava tenir-la sempre al davant». La llista de desenganys és difícil de completar i alguns autors l'estiren fins a cinc.

Antoni Gaudí voreja la quarantena i està perdent el tren del matrimoni.

UN ALTRE DIPÒSIT D'AIGUA

D'una manera silenciosa i potser sense ser-ne plenament conscient, Gaudí està rebent una segona punyalada que amenaça de ser mortal, professionalment. És una càrrega de profunditat, un atac involuntari al pensament del geni i de conseqüències tan àmplies que pot convertir els seus esforços titànics en innovació d'estructures en una mera curiositat intel·lectual. Per ser conscient del perill, Gaudí en tindria prou a desplaçar-se al poble de Puigverd de Lleida, on uns peons amb unes pales fan un forat a terra enmig d'uns idíl·lics camps de conreu. Estan construint un dipòsit circular de vint-i-cinc metres de diàmetre. Un cop acabada l'excavació, basteixen un muret perimetral d'uns dos metres d'alçària que custodiarà uns mil metres cúbics d'aigua de pluja amb les seves mil tones de pes.

Gaudí no puja al Segrià a visitar un dipòsit d'aigua funcional. Potser ni en coneix l'existència. Al cap i a la fi, és una peça d'enginyeria menor dirigida per un militar desconegut anomenat Francesc Macià. Però, si ho fes, li cridaria poderosament l'atenció un detall gens menor: el muret perimetral circular és temeràriament prim. Una paret de sis centímetres escassos de formigó sembla capaç de contenir sense obrir-se la brutal pressió de l'aigua cap enfora. Un càlcul d'estructures elemental ens advertiria que s'hauria d'esquerdar per totes bandes davant l'empenta lateral de les mil tones de líquid, fins a quedar convertit en un enorme colador d'aigua de pluja. No debades, el jove Gaudí havia necessitat un pesant mur d'uns pocs pams d'amplada per confinar les aigües del dipòsit de la Ciutadella.

Evidentment, l'interior del muret amaga un secret. Per construir-lo s'ha emprat un procediment que s'està generalitzant a Europa i a l'Amèrica del Nord. L'ha inventat un jardiner francès que es diu Joseph Monier perquè les arrels de les plantes no li esquerdessin els testos. Aviat s'ha comprovat que també funciona per fer cisternes de grans dimensions. És a dir, és una tècnica escalable. A més, és

senzilla i barata: els paletes de Puigverd, abans d'abocar el formigó per fer el mur, han col·locat una densa xarxa de filferro dins el motlle, de manera que envolti el dipòsit com un anell indeformable. Quan el formigó s'ha solidificat embolcallant el filferro, ha adquirit una ànima invisible que li confereix simultàniament les propietats del formigó i també del metall.

Es tracta de la primera estructura de formigó armat feta a la Península. Suporta les pressions com el formigó o la pedra, i les traccions com un cable d'acer. És a la vegada foc i aigua. És simultàniament el yin i el yang. No s'ha vist mai abans un material amb propietats equiparables. És la pedra filosofal amb la qual els enginyers fa mil·lennis que somien sense saber-ho.

Gaudí s'interessa pels desenvolupaments en formigó armat i els observa de reüll, mentre mig món hi posa els ulls i es generen les més altes expectatives. Els industrials europeus i americans ja estan pensant en altres aplicacions que són possibles quan el formigó, inventat a l'antiga Roma imperial, es casa amb l'acer. Monier mateix ha patentat aplicacions del formigó armat per fer canonades i també bigues en forma de T. Amb la darrera patent, el formigó armat està fent acte de presència en la construcció de ponts i edificis industrials.

El regnat de la pedra com a material de construcció per excel·lència està en perill. Gaudí, però, dubta. Adoptar el nou i màgic material el forçaria a replantejar-se des de les arrels el pensament que fa dècades que defensa.

COMENÇAR LA CASA PER LA FAÇANA

Gaudí es resigna a la solteria i compensa la frustració personal amb la hiperactivitat professional. Però la fatalitat fa que això passi just quan el país pateix els estralls de l'esclat de la bombolla del ferrocarril i el final de la Febre d'Or. A la borsa s'han esfumat patrimonis

que semblaven infinits. Cap burgès no gosa acostar-se a un arquitecte amb reputació de car. El despatx agonitza. Els projectes que haurien d'agafar el relleu als encàrrecs que s'estan enllestint no s'acaben de concretar mai. I els contractistes comencen a preguntar per la tecnologia del formigó armat, més barata i que amenaça d'arraconar els mètodes constructius tradicionals que tant plauen als modernistes.

Gaudí pateix una crisi personal i es refugia en la feina, però aviat no li quedarà cap altre projecte que la Sagrada Família. Sense ingressos i sense encàrrecs, opta per esquivar el control del Patronat i s'apropia de cada aspecte de la gestió del temple. L'obra que s'havia de culminar en deu anys l'està transformant en un projecte ambiciosíssim d'esquena dels promotors. Fa i desfà amb la llibertat que dona no cobrar cap sou. No rep més compensació econòmica que fer servir de franc les instal·lacions com a laboratori i el fet de no quedar-se mai a l'atur.

La cripta està enllestida. Gaudí ha modificat hàbilment el projecte de la capella soterrada que va heretar. Hi ha fet excavar un fossar perimetral i la llum natural arriba a l'interior a través d'uns finestrals. La modificació agrada a la cúria i als visitants. La cripta es consagra a sant Josep i diu les primeres misses com a parròquia.

Però al Patronat li és ben igual la crisi econòmica i pressiona Gaudí perquè presenti un calendari realista d'una vegada. I Gaudí, preparant-se per a una carrera de fons, contraataca imposant al Patronat una decisió aparentment absurda i que és un atac a les normes més sagrades de la construcció. Vist des del segle XXI, és una treta mefistofèlica per regatejar les exigències dels veritables propietaris de l'obra.

Les columnes i les parets mestres de les esglésies sempre s'han aixecat simultàniament. Han de guanyar metres sincronitzadament. Així es poden compensar fàcilment els assentaments diferencials. Si un mur s'enfonsa dins el sòl una mica més que els altres, el desequi-

llibri es pot corregir quan s'hi afegeix la següent renglera de carreus o de maons.

Les catedrals fa segles que es fan així. Gaudí proposa al Patronat que el temple tingui tres façanes, dedicades al naixement, la mort i la resurrecció de Jesucrist, però que inicialment els esforços es concentrin només a acabar-ne una. La resta de l'església quedarà per fer. Per afegir més risc a la proposta, Gaudí ha pensat coronar cada façana amb quatre torres parabòliques, quatre campanars de més de cent metres terriblement pesants, que poden enfonsar-se al terreny i complicar l'aixecament de la resta de naus.

Per què vol prendre un risc tan absurd i muntar unes pesantíssimes torres d'una façana lateral que, durant una pila d'anys, seran un enorme bolet multicolor perdut enmig d'un descampat?

La proposta de Gaudí és sorprenent, sobretot si pensem que encara no ha dissenyat la nau central. Però almenys ens dona una pista important sobre com vol que funcioni estructuralment la Sagrada Família. En el gòtic, el pes de la nau central es recolza en les naus laterals, i finalment en els contraforts o arcbotants. Si Gaudí comença per una façana lateral és perquè ja té clar que la superació del gòtic implica tenir mòduls estructuralment independents, autoportants, que no necessitaran altres estructures per no desplomar-se. Si cada part de l'església se sustenta per si mateixa sense dependre de les altres, serà més fàcil de construir, i per això és possible aixecar les façanes de manera independent.

L'obstinació de *començar la casa per la façana* té una justificació clara: està buscant un cop d'efecte propagandístic. Un tast del que serà el temple pot multiplicar les donacions. Els barcelonins es desplaçaran molt abans a un descampat per visitar una façana espectacular que no pas un bosc de columnes a mig fer. Precisament per tocar la fibra sensible de la gent, proposa arrencar amb la façana de llevant, la del Naixement, d'entranyable perfum nadalenc. Vol desplegar un pessebre gegantí, tendre i ple de color. Diversos grups es-

cultòrics narraran el naixement i la infantesa de Jesús o episodis populars com la matança dels Sants Innocents per part del rei Herodes.

Però, a més, hi ha una segona raó oculta i un punt perversa. No sabem si el Patronat és plenament conscient de la intenció que amaga la proposta. Gaudí porta les obres a un punt de no retorn. Quan la façana de més de cent metres d'alçària estigui completada, serà impossible rebaixar i replantejar el projecte. No es podrà dissenyar una església més baixa i senzilla que combini amb una entrada lateral tan imponent.

Gaudí s'ho juga al tot o res. El Temple serà l'obra de Gaudí o no serà.